

Адамова Г. В.,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ТВОРІ “ПІСНЯ ПРО ХІЛЬТІБРАНТА”

У статті розглядається категорія заперечення в давньоверхньонімецькій мові на прикладі твору народної епічної поезії “Піснь про Хільтібранта”.

Ключові слова: категорія заперечення, види заперечення, давньоверхньонімецька мова, полі- та мононегативні заперечувальні речення.

В статье рассматривается категория отрицания в древневерхненемецком языке на примере произведения эпической поэзии “Песнь о Хильдебранте”.

Ключевые слова: категория отрицания, виды отрицания, древневерхненемецкий язык, поли- и мононегативные отрицательные предложения.

The article deals with the category of negation in the Old High German language citing the work of epic poetry as a case study “The Lay of Hildebrand”.

Key words: The category of negation, the types of negation, the Old High German language, the poly- and mononegative negations.

Умовні позначення

іє. – індосвропейська мова

гр. – грецька мова

лат. – латинська мова

гот. – готська мова

двн. – давньоверхньонімецька мова

Не дивлячись на те, що у теперішній час мовознавству вдалося накопичити матеріал у зв'язку з вивченням категорії заперечення [1; 3; 4; 6], воно ще потребує вивчення нових фактів, а також переосмислення, переоцінки вже наявних відомих даних, які повинні розглядатися під іншим кутом зору з урахуванням сучасного стану науки та більш чітким визначенням адекватних об'єктів лінгвістичних досліджень. І в цьому відношенні одним з основних завдань мовознавства є вивчення семантики мовних категорій та засобів їх вираження. Тобто мова йде про найскладнішу проблему співвідношення змісту і форми. Особливо це стосується заперечення – компонента думки та речення, що його виражає.

Відомо, що в давньогрецькій філософії були зроблені перші спроби раціональної інтерпретації змісту негативного значення. Ще Платон намагався довести, що небуття в якомусь відношенні існує, і навпаки, буття якимось чином не існує. Об'єктивний зміст заперечення виражається через поняття (предикат) розбіжностей. Предметом негативних суджень є відносно небуття чогось конкретного як буття чогось іншого, тобто завдяки запереченням ми лише виключаємо існування чогось у чомусь.

На думку Бродського І.Н., Платон намагався надати категорії небуття зміст принципу будь-яких розбіжностей, усякої диференціації [2].

Проблемою вивчення заперечення у німецькій мові займалися багато вчених [1; 3; 4; 6]. У своїй праці вони висували різні структури речення. Бондаренко В. спробував систематизувати усі ці концепції у такий спосіб: психологічний, прагматичний, спосіб відсутності об'єктивного зв'язку, спосіб вираження об'єктивної роз'єднаності, концепція особливо негативної модальності та концепція заперечення як основного виду предикативності [1].

Виходячи з існуючих на теперішній час досліджень заперечення існує майже в усіх мовах світу, та може існувати у формі слів, або слів з заперечувальним префіксом, або з заперечувальним дієсловом, може не мати окремого виразу або цілого речення [6].

Таким чином, заперечення може бути розглянуте як один із засобів заборони небажання. Тобто однією із функцій заперечення може бути відхилення від думки учасника діалогу, його корекція або заперечення дії. Заперечення це відсутність предметів, їх ознак та зв'язків. В літературі заперечення розподіляється на логічне та граматичне. Так, наприклад, семантична сторона твердження та заперечення є логічною складовою речення. З іншого боку це судження буде одночасно мати й граматичну форму, оскільки наявність заперечення передбачає особливу форму речення.

З точки зору формальної логіки заперечення не пов'язане з засобами його вираження: “Вони не висловили свою думку” або “Вони не чітко висловили свою думку”. З точки зору граматики, а точніше синтаксису, структура цих речень зовсім різна. Іншою мовою, для всіх людей формальне логічне заперечення єдине, тоді як форми вираження та функціонування тих чи інших заперечень в мовах є різними.

Аналіз заперечення логіко-граматичної категорії вважається необхідним для виявлення структури пропозиції, а тому не може не впливати і на структуру думки, що знаходить своє відображення в реченні. Граматика має у своєму розпорядженні досить великий матеріал щодо вираження заперечення в окремих мовах. Тому виникає необхідність не стільки у подальшому дослідженні заперечень, скільки у систематизації засобів вираження заперечення, виявленні деяких загальних рис, тенденцій їхнього розвитку, становлення, тощо.

Але перед тим як визначити типові засоби вираження заперечення в їх системному вигляді та засоби посилення заперечення в німецькій мові, необхідно розглянути розвиток заперечення у давніх германських мовах,

а потім за допомогою методу реконструкції відновити їх найдавніші форми та з'ясувати закономірності розвитку слів – заперечень у сучасній німецькій мові.

В результаті аналізу письмових пам'яток двн. періоду виявилися складнощі, тому що в давнину слова мали дуже поширений семантичний діапазон, аж до протилежного. В іє. коріннях **n*, **nê*, **nei* представлено значення заперечення в словах та реченнях [9], але **n*[^], який вдавнину виражав заперечення цілісності, в першу чергу означав частину від цілого.

В найдавніші часи у мисленні людини існувало протиставлення цілого та його частини, тому вчені вважають, що іє. корінь **n*[^] включав у себе поняття "частина від цілого" і тим самим виражав "заперечення цілісності".

Але з іншого боку синкретизм кореню допускає також розуміння цілісного мовлення. Тому протоформа **n*[^] мала у собі великий спектр знань, які зводяться до вигляду "цілісність | частина (як заперечення цілого)". Ось чому древній корінь **n*[^] відповідав як висловлюванню "на, бери!", тобто брати /nehmen, так і "на, (я) даю!", тобто давати/geben. [6]

Метою нашого дослідження було проаналізувати з точки зору порівняльно-історичного методу розвиток категорії заперечення у двн. мові. **Матеріалом** для дослідження стали твір народної епічної поезії "Піснь про Хільтбранта" ("Das Hildebrandslied"), який був написаний на початку IX сторіччя двома письцями, та словники [9; 10].

Питання про походження змішаної мови твору до цього часу залишається недоведеним, але безперечним є те, що в ній існують елементи східнофранкського та давньосакського діалектів.

Аналіз твору "Das Hildebrandslied" свідчить про те, що в лексичі двн. періоду вже досить активно вживалися заперечення. Оскільки германські мови вийшли з єдиної індоєвропейської сім'ї, то й риси заперечення в них виражалися також за допомогою заперечувальних часток *ne/nî*; іє. – **ne/nei*, гр. – *ne*, лат. – *ne*, гот. – *nî*, двн. – *nî*, *ne* [4]. Таким чином іє. частка *nî* означає в дослідженому творі заперечення, вона стоїть перед відмінювальною формою дієслова та утворює з ним тісну єдність.

Наприклад, *nî waniu* (не думаю, не хочу),

nî gileitos (не бився, не був у бою),

nî wurti (не бути),

nî gifasta (не нанести, не зробити).

Напевно в двн. період було достатньо вживання частки *nî* перед дієсловом, щоб зробити усе речення цілком заперечним.

Крім того, є наявним заперечення *neo* із узагальнюючим членом *dana* (тоді, у той час як), які разом стають заперечувальним прислівником *neo dana* (ніколи/ніє, німаля). Треба також відмітити, що в цьому реченні в наявності полінегативне вживання заперечення в одному реченні *dat du neo dana halt mit sus sippan man dinc nî gileitos*.

У тексті існує також заперечувальний префікс *un-*, який у даному випадку вже вказує на її зрощення з дієсловом *unwahan* (не підрослий, маленький).

Спірними моментами можна вважати частку *noh*, яка може перекладатися як "ще/ноч", так і "ні, та ні, також ні, до цього часу ще ні/ noch nicht". Ми вважаємо, що в даному випадку це – заперечення, яке сформувалося з заперечення *ne* + частка *ouh* (auch).

Лексема *niuse* викликає також деякі розбіжності, бо може вважатися як дієслово *niusen* (спробувати), та як вираз "чи не так?", який існував ще у готській мові *nîu*.

Таким чином, на основі аналізу твору "Піснь про Хільтбранта" було виявлено, що в двн. мові вже існували деякі засоби вираження заперечення. В основному це заперечувальна частка *nî*, яка розташована перед дієсловом. Але є також заперечувальний префікс *un* та заперечення *niuse* та *noh*. При чому у творі домінує мононегативна структура заперечення в реченні і лише два рази зустрілися полінегативні приклади (*dat du neo dana halt mit sus sippan man dinc nî gileito*; *dat du noh bi desemo riche reccheo nî wurti*). Цей факт свідчить про те, що заперечувальна частка *nî* ще не зрослася з дієсловом, мабуть тому і не було потреби для додаткового вживання заперечення.

Але в майбутньому вважаємо необхідним дослідити за допомогою порівняльно-історичного методу якомога більше письмових пам'яток, щоб зробити висновок про розвиток категорії заперечення у давньонімецькій мові взагалі.

Література:

1. Бондаренко А. В. Отрицание как логико-грамматическая категория. – М. : Наука, 1983. – 156 с.
2. Бродский И. Категория небытия в древнегреческой философии. // Вестник ЛГУ. – 1959. – Вып. 14. – № 263. – С. 204-214.
3. Булах Н. Развитие грамматической категории отрицания в немецком языке. – Л., 1954. – 264 с.
4. Левицький В. В. Вступ до германського мовознавства [Текст] : практикум / Левицький В. В., Кійко С. В. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 528 с. – Б. ц.
5. Левицький В. В. Этимологический словарь германских языков. – Винниця : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 616 с., Т. 2. – 368 с.
6. Паславська А. Й., Категорія заперечення як мовна універсалія // Мотивація, кваліфікація, якість: питання теорії і практики. – Харків, 2004. – С. 71-74.
7. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації. – Одеса : Астро Принт, 1999. – 112 с.
8. Grimm J. Geschichte der deutschen Sprache, Bd. 1. – Leipzig, 1880. – 216 S.
9. Pokorny – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1949. – 675 с.
10. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. – Tübingen: M. Niemeyer Verlag, 1981. – 249 S.